

Нова книга про літописи Великого князівства Литовського

Микола Жарких

Нову книгу, про яку я хочу поговорити, написав «білоруський» дослідник Олег Ліцкевич (нар. 1973 р.):

Лицкевич О. В. «Летописец великих князей литовских» и «Повесть о Подолье»: опыт комплексного критического разбора. – Спб.: Дмитрий Буланин, 2019 г. – 928 с.

Книга О. Л. обіцяє багато цікавого – з огляду на свою дуже довгу парадоксальну назву і на величезний обсяг. Подивимось, чи справді вона така ж визначна, як довга.

Чому рецензія з'являється тільки зараз? Одразу після виходу книги О. Л. її анотація (але не повний текст!) з'явилась на сайті Academia, і я просив О. Л. надіслати мені повний е-текст. О. Л. мені відмовив, тобто зробив усе можливе, щоб я його не отримав. І тільки у 2021 р. добрі люди відсканували його книгу і виставили її в Мережі, і от я її завантажив і мав змогу прочитати. Цьому О. Л. перешкодити не міг, якби й хотів!

Як тільки я завантажив скан цієї книги, одразу зазирнув до покажчика авторів у сподіванні знайти там себе самого, тобто Миколу Жарких. І знайшов – але не як автора книги «[Дві традиції](#) літописання Великого князівства Литовського» (К.: 2016 р.), а як... Але не будемо забігати наперед.

Засмутившись, я хотів був розпочати з епіграфа і вже розігнався був написати «Когда б могла поднять ты кверху рыло», але подумав: ну, а якби й могла? Чи від того щось змінилось би? Тому я викреслив цей епіграф і не підібрав ніякого іншого.

Я подаю цитати з книги у власному українському перекладі не через свій запеклий український націоналізм, а з чисто технічної причини: оскільки я маю тільки скан, а не текст у символічному вигляді, мені доводиться набирати цитати з екрану замість того щоб копіювати і вставляти. І якщо вже доводиться, за висловом Павла Тичини, «клавіатурити», то я й перекладаю на ходу.

Назва і структура книги	2
Історіографія	4
Воєнно-ліричний відступ № 1	5
Методика	6
Термінологія	8
Воєнно-ліричний відступ № 2	10
Структура ЛВКЛ	11
Воєнно-ліричний відступ № 3	14
Джерела ЛВКЛ	15
Воєнно-ліричний відступ № 4	20
Автори літопису	22
Воєнно-ліричний відступ № 5	27
Синодики	29
Воєнно-ліричний відступ № 6	30
«Битва» на Синій воді	32
Воєнно-ліричний відступ № 7	37
Висновки	39

У Києві, 23 серпня (181-й день війни) – 10 вересня 2022 р. (199-й день війни).

Назва і структура книги

Чому назва книги О. Л. парадоксальна? З кількох причин, і перша – та, що в науці немає терміну «літописець». Немає такого терміну ані у Вікіпедії, ані в жодній енциклопедії і ні в жодному тлумачному словнику. Нема визначення цього слова і в «[Словаре книжников](#) и книжности древней Руси», хоча там є ряд статей під назвою «Літописець такий-то». Кожна така стаття починається із визначення: «літописець такий-то – це літопис, який...» (от, наприклад, стаття про [Рогозький літописець](#)).

Отже, «літописець» – це не термін, а просто синонім терміну «літопис», який уживається в силу історіографічної традиції. Як науковий термін – це слово зайве і посилання О. Л. на авторитет Чемерицького справі не допоможе.

Але, можливо, «Летописец великих князей литовских» (ЛВКЛ) – назва хоча й незграбна, але давня, запозичена із самого тексту джерела? – Ніякою мірою, що видно із наступної таблиці [тут і далі всі скорочення розкрито в [моїй книзі](#)].

Твір	Час написання списку	Назва «Повісті про Вітовта» (ППВ) в тексті
Віт1Л	Кін. 15 – поч. 16 ст.	[немає назви]
Віт2Л	Кін. 15 – поч. 16 ст.	Origo regis Jagyelo et Wytholdi ducum lithuanie
Віт3Л	1520 р.	Летописец великих князей литовских [цей заголовок відділяє текст Віт3Л від тексту Біл2Л]
Віт4Л	1524 р.	[початок втрачено]
Віт5Л	1534 р.	Летописец великих князей литовских [цей заголовок відділяє текст Віт5Л від тексту Біл4Л]
Віт6Л	16 ст.	Кроиники о великих князех литовских
Віт7Л	1530-і рр.	[немає назви]
Лит1Л	17 ст.	[немає назви]
Лит2Л	16 ст.	О великом князе Кгидимине и о осми сынех его
Лит3Л	16 ст.	Кроиники о великих князех литовских
Лит4Л	1550 р.	Про великого князя литовського Гедиміна і його сім синів
Лит5Л	Кін. 16 – 1 пол. 17 ст.	О великом князе Кгидимине и о семи сынех его
Лит6Л	1690 р.	[немає назви]
Лит7Л	Кін. 17 ст.	О великом князе Кгидимине и о семи сынех его
Лит8Л	17 ст.	[немає назви]

Бачимо, що із 15 списків у 6 взагалі нема заголовка, а 9 списків пропонують 4 різних варіанти заголовку, і всі ці варіанти є пізніми, утвореними незалежно один від одного. Сам О. Л. визнає протографічну цінність списків Віт1Л та Віт2Л, але це не вплинуло на вибір назви. «Якби він міг підняти до неба писк...» Нашому автору не вистачає сміливості відмовитись від помилкової історіографічної традиції й започаткувати свою, правильнішу. І на цьому моменті О. Л. спотикається упродовж всієї книги.

Але зазначена в таблиці назва, якою б вона не була, маркує тільки початок твору. А де ж його кінець? – А природного кінця тут нема й бути не може, тому що розглядувана назва покриває будь-який твір з історії Великого князівства Литовського (ВКЛ), в тому числі й такий, що містить «Повість про Подільську землю» (ППЗ). Назва книги обіцяє спочатку цілу історію князівства, а далі ще один епізод з цієї історії – чим не парадокс?

Читач мусить розкрити текст на с. 15, щоб зрозуміти: в рамках своєї книги О. Л. прийняв визначення:

$$\text{ЛВКЛ} = \text{ППВ} + \text{ДВ}$$

(Повість про Вітовта + Діяння Вітовта). Аж тепер з'ясовується, що ППЗ – це фрагмент тексту, ієрархічно рівний ЛВКЛ, а не його частина.

Запропонована О. Л. термінологія незручна і тільки заплутує читача, тому що на с. 718 сам О. Л. називає «Летописцем» текст в обсязі усього ВітЛ. Частина дорівнює цілому, якщо не більша за ціле!

Структурно книга складається з двох частин. Перша частина має назву «Текстологія, джерела і авторство» (324 с.), в другій частині вивчається вірогідність та контекст повідомлень (378 с.).

В складі першої частини міститься додаток (80 с.), в якому навіщось передруковано тексти ППВ, ДВ та ППЗ із 17-го тома ПСРЛ (35-й том ПСРЛ, де містяться ті самі тексти, О. Л. вважає «кроком назад» – с. 32). В цьому додатку інтерес становлять реконструкції первісного тексту, зроблені О. Л. на підставі усіх відомих списків.

В складі другої частини – два додатки (договори з Орденом та документи з історії Поділля 2 пол. 14 ст., 48 с.). Всі документи, опубліковані тут, уже були надруковані, і то не один раз. Видно, що усі три додатки ретельно опрацьовані, і власне археографічні довідки є тут найціннішими. Необхідність цих додатків у книзі для мене не очевидна, втім, така воля автора.

Історіографія

Огляд історіографії (с. 15 – 40) розміщено на початку книги, – невдало, як на мене. Якщо предметом книги не є історіографія як така, то історіографією обраного питання слід займатись в кінці роботи, після власних висновків, щоб читач міг зрозуміти, що нового вносить дана книга у порівнянні до попередніх.

Огляд закінчується на роботах 2016 року (с. 40), а на с. 12 О. Л. зазначив, що обговорення його книги тривало в 2016 – 2017 роках, і далі згадує уже роботи 2017 р. (с. 633). Отже, О. Л. **мав змогу** якось згадати мою названу вище книгу, опубліковану в 2016 р.

Але, можливо, О. Л. просто не знає про існування такої визначної наукової величини, як Микола Жарких? «Стільки розвелось у світі писаного паперу, що й не знаєш, щоби таке у нього загорнути». – На жаль, **знає**. Я листувався із О. Л. в ході роботи над своєю книгою, і листувався саме з питань літописання ВКЛ. І я слідкую за новими роботами О. Л. в міру того як вони з'являються на сайті [Academia](#) (*follow him*, як кажуть сучасні молоді люди) і думаю, що й О. Л. так само слідкує за моїми новими роботами, принаймні має для цього повну змогу.

Зрештою, якщо О. Л. зовсім не хотів зробити якесь доповнення до своєї книги, він міг би опублікувати окрему рецензію на мою книгу, але за минулі 6 років (2016 – 2022 рр.) так і не зробив цього.

Отже, ігнорування моєї книги – це **свідомий вибір** О. Л.:

В наши дни невнимание к открытиям и исследованиям научного сообщества – это осмысленный выбор, за которым многолетнее неуважительное отношение к исторической науке, потребительное чтение источников и обилие макулатурной публицистики, в которой подчас приходится находить крупинцы научного знания. [*Иерусалимский К. Ю. [Зачем нужны памятники Ивану Грозному?](#) – Историческая экспертиза, 2020 г., № 1 (22), с. 56*].

Чи розуміє О. Л., що цим ігноруванням він сам поставив свою роботу на антинауковий рівень? Розглядати тільки такі роботи, які подобаються, і замовчувати такі, які суперечать погляду автора – це не наука, це – анти-наука.

Я не слідує такому принципу і не збираюсь платити О. Л. тією ж монетою, як не робив цього у кількох попередніх випадках. Мені цікавий сам предмет, в даному випадку – літописи ВКЛ, а не моя роль в цьому предметі. Тому я уважно читаю книгу О. Л., відзначаючи як моменти збіжності з моїми поглядами, **висловленими раніше**, так і моменти незгоди. І цю незгоду я намагаюсь обґрунтувати.

На Землі нині живуть 8 мільярдів людей, але далеко не всі з них цікавляться літописанням ВКЛ, та й з тих, хто цікавиться – не всі в ньому тямлять. Так що може статись, що я є і залишусь надалі **єдиним реальним читачем** книги О. Л. І принаймні таку мою роль (як амфібрахіста Костянтина у Стругацьких) О. Л. мав би цінувати.

Ну, що було – те бачили, а що буде – ще побачимо.

Воєнно-ліричний відступ № 1

Київ, 24 серпня 2022 року. 31-а річниця нашої незалежності і 182-й день нашої праведної війни проти злочинної Гнило-Солом'яної Орди.

О 16:50 я сиджу на лавочці на Русанівській набережній. Десь біля метро «Лівобережна» виє сирена повітряної тривоги. Шум від машин, які їдуть по набережній, її заглушає, але коли машин нема – її чути.

Думаю: а ну як лапте-ракета в мене влучить, що буде? З одного боку, добре, бо всі мої проблеми будуть вирішені швидко і радикально. Зокрема, не треба буде писати оцю дурнувату рецензію. З другого боку, це зле, тому що...

Тому що по доріжці попри мене проходить прекрасна молода жінка в ефектній червоній сукні. Вона штовхає коляску, а дитині набридло в ній сидіти, і мати тримає її на руці. Якщо ракета влучить в мене прямо зараз, то й вони загинуть, а цього не повинно бути. Нехай відійдуть – ну хоча б на 200 метрів.

Але не встигає ця жінка відійти навіть на 30 кроків – а уже їй назустріч ідуть троє дівчат, середня із них у вишиванці (свято ж у нас!) і щось жваво обговорюють. До мене долітають уривки їх української мови. Це ще одна ознака війни – Київ перейшов на українську мову. Слід почекати, поки вони відійдуть на безпечну віддаль.

А далі біля сусіднього ресторанчика збирається група святково вбраних людей. Чи не весілля там буде? Якщо мене вб'ють, то й їх зачеплять.

Нельзя ли для прогулок

Подальше вибрать закоулок?

Ні, не можна, бо Київ досить густо населений, і знайти місце, де б лапті могли вразити одного мене і більше нікого – не так просто.

... І про що це я? Я ж не тільки атеїст і матеріаліст, а ще й раціоналіст, і своїм раціональним розумом знаю, що мої бажання чи небажання на політ лапте-ракет не впливають, а має значення тільки *густина імовірності*, яка...

Сирена замовкає. Я піднімають з лавочки і йду далі – свою корбу крутити.

(25 серпня 2022 р. о 8:10. Довідково: вчора по Україну пролунало [189 повітряних тривог](#), що стало новим рекордом. Та тривога, котру я чув у глупу ніч, між 2:30 та 3:00, в їх число не увійшла, бо це вже 25-е число...)

Методика

О. Л. сміливо, але безпідставно пише:

Огляд історіографії дозволяє констатувати, що комплексного джерелознавчого та історичного дослідження ЛВКЛ до цього часу не проводилось (с. 41).

Джерелознавче дослідження якраз проводилось у моїй книзі, опублікованій – нагадаю! – **на три роки раніше**. Якщо ігнорувати роботи, прямо присвячені обраній темі, то бути попереду всіх легко. Але така повітовщина (або хуторянство) не сприяє розвитку науки.

Прийняту в дослідженні методику О. Л. виводить із рекомендацій Ш.-В. Ланглуа (Charles-Victor Langlois, 1863 – 1929) та Ш. Сеньобоса (Charles Seignobos, 1854 – 1942), викладених ними у книзі «[Introduction aux études historiques](#)», яка вперше була надрукована в 1897 році і з того часу постійно передруковується. О. Л. посилається на 2-е видання російського перекладу (2004 р.):

Спочатку на стадії так званої «зовнішньої підготовчої критики» відновлюється найбільш близький до протографа текст джерела на підставі збережених копій. Потім здійснюється «критика походження» джерела, тобто по можливості даються відповіді на запитання, звідки походить джерело, хто його автор чи автори, до якого часу він відноситься, які джерела використовувались при його створенні (с. 42).

Ніколи не читав цієї книги і навіть не чув про її авторів, але не без приємності довідався, що я «говорю прозою» – точнісінько як той Журден, котрий нічому не вчився.

Ну не те щоб я геть нічому не вчився. Моя історична освіта не така вже й куца. Упродовж двох років, на 1-у і 2-у курсах фізичного факультету Київського університету (це 1973 – 1975 роки) я вивчав «Історію Комуністичної партії Радянського Союзу». Лекції нам читав спочатку Василь Євдокимович Лось (про нього нема біографічних довідок, видно тільки, що [він ще жив у 2010 р.](#)), а далі [Сергій Миколайович Клапчук](#) (1931 – 2020). «Що ті римляни убогі! Чорт зна що, не Брути!» Окрім лекцій, були й семінарські заняття.

Так от ці лектори (тоді, здається обидва були доцентами) нічого нам про Сеньобоса ніже про Ланглуа не розповідали (бо й самі про них не знали), а все розповідали про геніальні твори геніального товариша Леніна (О. Ліцкевич цих гігантів історичної науки не знає, бо він тільки народився в 1973 році, коли я уже конспектував брошуру Леніна «Дві тактики соціал-демократії у демократичній революції»).

Це не завадило мені сформулювати власну методику джерелознавчого дослідження [*Жарких М. І.* Список князів із Любецького синодика. – К.: 2015 р., розділ «[Завдання джерельного дослідження](#)»] і застосовувати її скрізь, де треба, зокрема в аналізі ППВ [*Жарких М. І.* Дві традиції літописання Великого князівства Литовського. – К.: 2016 р., розділ «Повість про Вітовта / [Аналіз варіантів «Вітовтового» літопису](#)»] та ППЗ [*Жарких М. І.* Дві традиції літописання Великого князівства Литовського. – К.: 2016 р., розділ «Повість про Подільську землю / [Аналіз варіантів тексту](#)»].

Тобто замість посилання на старорежимних французів О. Л. цілком вільно міг би послатись на мене – якщо вже для такої елементарної речі, як моя методика,

потрібні якісь посилання (на таблицю множення чей же не посилаються). «Якби він міг підняти до неба писок...»

Далі О. Л. запозичив від згаданих французів таку премудрість:

Критикувати документ повністю не можна. Слід прийняти за правило аналізувати документ за його складовими частинами, щоб виділити самостійні свідчення, які в нього входять, та дослідити кожне окремо (с. 44).

Знову переконуюсь, що говорю точнісінько тією самою прозою, що й зазначені автори, бо ужив саме такого методу у вивченні літописів ВКЛ, поділивши всі тексти на дві традиції, а всередині кожної традиції – на окремі оповідання, а кожне оповідання – на епізоди. Оскільки я ніколи не вчився методики історичних досліджень, все це вийшло само собою і здавалось мені елементарним, таким, що лежить навіть не на поверхні, а вивищується над поверхнею.

Висновок: прийнята в книзі О. Л. методика здається мені цілком правильною, хоча б через те, що я сам (раніше за О. Л. і незалежно від О. Л.) нею користуюсь.

Важливим і дуже позитивним моментом методики О. Л. є класифікація епізодів літописів за ступенем їх вірогідності. Він виділяє чотири класи такої вірогідності. Це, безумовно, новий крок у методиці джерелознавства, і досвід застосування цього прийому варто вивчити (саме в плані методу), узагальнити і поширювати далі.

Термінологія

Питанням термінології О. Л. присвятив окремий підрозділ (с. 47 – 50).

О. Л. приймає вираз «літописання ВКЛ» як загальну назву досліджуваних текстів, і це правильно – хоча б тому, що я сам і на три роки раніше за О. Л. назвав так свою книгу. Ця назва занадто очевидна, щоб претендувати тут на якийсь «пріоритет».

«Меморіал Вітовта» (МВ) О. Л. воліє називати «Witoldes sache», тобто «дело [уголовное] Вітовта». Назва не зовсім точна, бо йдеться не про «дело», в якому звинувачували Вітовта, а тільки про «дело», в якому Вітовт звинувачував у криміналі Ягайла.

Помилковими здаються також назви «Меморіал Вітовта» та «Записка Вітовта», оскільки вони апріорі вказують на те, що цей твір буцімто від початку створювався Вітовтом як письмовий документ (с. 47).

Аргументація чисто схоластична: 1, все, що людина записує, спочатку складається в її голові; тобто абсолютно все писане починається із мислимого, не записаного; 2, того, що в даному конкретному випадку передували запису, ми все одно не маємо, а розглядаємо саме запис.

Назва «Літописець» для ППВ + ДВ обгрунтовується на с. 48 – 49, свої міркування я уже подав вище.

О. Л. не хоче називати мову літописів «старобілоруською», а воліє називати її «західноруською». В його уявленні оця міфічна «мова» побутувала не тільки на терені ВКЛ, але також у галичині і Молдавії. Посилання О. Л. на стару книгу Кристіана Швейгаарда Станга (1900 – 1977 рр.) «[Die westrussische Kanzleisprache des Grossfürstentums Litauen](#)» (1935) нічого не допомагає. З того часу наука, в тому числі й мовознавство, значно просунулось вперед, і якщо вже зачіпати це питання, то О. Л. повинен був розглянути, як стоїть ця справа у сучасній українській науці – чи прижилася в ній концепція Станга, чи залишилась його персональним поглядом.

А без такого розгляду О. Л. міг би послатись прямо на [Михайло Кояловича](#) (1828 – 1891 рр.) чи [Івана Малишевського](#) (1827 – 1897 рр.) з їх «боротьбою західної Русі за віру та народність» – проти незалежності й за підкорення Москві. Чим не авторитети?

Вираз «західноруська мова» має політичне навантаження – незалежно від того, хотів цього О. Л. чи не хотів, думав про це чи не думав. Ареал цієї міфічної «мови» приблизно відповідає загарбницьким апетитам Москви, окресленим на початку 21 ст.: Литва + «Білорусія» (Картопляна Орда) + Україна (включно із Галичиною) + Молдавія (яку б територію не розуміти під цією назвою).

Тепер нам стає зрозумілим, чому лицар Гнилої Картоплі, бульбо-фюрер Лукашенко поривався захопити Київ «за три дні» – це ж територія «західноруської мови»! І так само стає зрозумілим, чому він зазнав ганебної поразки у цій першій (і, сподіваюсь, останній) в історії Картопляної Орди війні: тому що він озброївся автоматом Калашникова замість того щоб озброїтись книгою Ліцкевича. Не до того професора звернувся!

Окрім політичного, у «західноруської» «мови» є ще практичний аспект. Скільки я не читав усі 46 томів «Полного собрания русских летописей», я ніяк не міг побачити там ніякої різниці власне у мові. За винятком найраніших текстів (до

кін. 12 ст.) та Густинського літопису з його українською мовою 17 ст. – всі ці тексти написані більше-менше однією мовою, навіть характерне українське повноголосне *Володимир* панує у великоруських творах аж до кінця 15 ст. чи навіть у 16 ст., а ніякого неповноголосного великоруського *Владимир* там нема. Звичайно, мовознавці можуть знайти там якісь дрібні відмінності – робота у них така – але це не має практичного значення для істориків, котрим цікаво, **що написано**, а не з якими мовними особливостями написано.

Думаю, О. Л. міг би дати спокій отій «мові», але вже маємо те, що маємо: ненависть «білорусів» (у лапках) до білорусів (без лапок) і стремління позбутися оцього ганебного (на думку «білорусів» у лапках) національного імені, зректися його на користь «західно-російської нації».

В цілому термінологічний підрозділ вийшов у О. Л. невдалим.

Воєнно-ліричний відступ № 2

Отже, коли лапті запускають свої лапте-ракети, густину імовірності попадання **однієї ракети** можна позначити як D (density):

$$D = D(\mathbf{r})$$

де $\mathbf{r}$ – радіус-вектор точки.

Обмежуючись розглядом однієї ракети, ми відволікаємось в нашій моделі від часового виміру, розподілу густини імовірності в часі. Також ми відволікаємось від того, звідки була запущена ракета – чи з території Гнило-Солом'яної Орди, чи з території Картопляного Рейху, де живе «білорус» в лапках Олег Ліцкевич. Я не висловлюю вдячності йому за такі подарунки, бо запуски ракет від нього не залежать, і взагалі від «білорусів» у лапках, так само, як і від білорусів без лапок, нічого не залежить. Всі вони – раби у своїй власній країні.

Тепер щоб отримати імовірність P (probability), ми маємо проінтегрувати функцію D по певній площині:

$$P = \iint_R D(\vec{r}) ds$$

Тут ds – елемент поверхні, а R (region) – область, по якій треба здійснити інтегрування, наприклад, територія нашого двора, чи всього Києва. Якщо ми виконаємо інтегрування по всій території України, то природно одержимо

$$P = 1,$$

що простою мовою означає: випущена лаптями ракета куди-небудь та влучить (тут ми абстрагуємось від можливості, що лапте-ракета вибухне прямо на території Лаптестана, як то не раз було із ракетами, якими білгородські лапті стріляли по Харкову).

(27 серпня 2022 р. о 9:30)

Структура ЛВКЛ

Принципову різницю між моїм правильним поглядом на структуру ЛВКЛ і цілком помилковим поглядом О. Л. можна виразити так:

$$ЛВКЛ = ППВ + ДВ \quad (М. Ж.)$$

$$ЛВКЛ = ЛВКЛ-1 + ЛВКЛ-2 \quad (О. Л.)$$

$$ЛВКЛ-1 = Віт2Л \quad (О. Л.)$$

Чому мій погляд – єдино правильний? Коротко переповідаю свою книгу:

1, існує автономний (поза літописом) список ППВ (у складі збірника, в який входить Новгородський літопис Дубровського, ПСРЛ, т. 43). Отже, існування і побутування автономних списків цього твору є поза всяким сумнівом.

2, текст ППВ має ясну ідею – показати, що саме Вітовт є законним правителем ВКЛ, а різні Ягайли та Скиргайли намагаються йому перешкодити, не зупиняючись ані перед зрадою, ані перед убивствами. Він має характерну кінцівку: «І була земля рада» (тому, що князем став Вітовт).

Ми не можемо знати, чи замовляв Вітовт написання ППВ, чи ні, але безсумнівно й очевидно, що тільки він отримав якусь користь від написання такого твору (був, як кажуть, сучасні молоді люди, *бенефіціаром* цього літературного підприємства).

Як же О. Л. обґрунтовує свій погляд?

Наріжним каменем для О. Л. виступає Віт2Л, котрий, згідно його міркувань, був перекладений з руської (ну, західноруської для О. Л.) мови на латинську перед 1466..1470 роками, був використаний у ці роки Длугошем для його історії і потім десь на початку 16 ст. вписаний до 3-ї книги посольства Коронної метрики.

Списки першої редакції ЛВКЛ умовно можна поділити на два види – «Кернов» та «Карачев» [...] Власне вид «Кернов» представлений єдиним списком – «Origo regis» (с. 59).

Біда в тому, що ніякого виду «Кернов» не існує, в «Origo regis» (Віт2Л) на цьому місці стоїть *Vernow*, а Кернов з'являється тільки у тексті Длугоша. Чи так стояло у протографі Віт2Л, а помилка з'явилась при переписуванні до метрики, чи вона була уже у протографі, а Длугош замислився – що то за Бернов, і розсудив, що це не Берн (місто у сучасній Швейцарії), а Кернов у Литві – ми знати не можемо. Видно тільки, що в усіх списках тут є помилки, але з цього не випливає, що Віт2Л є протографом чи ближчий до протографа.

Слід знати, що в 2012 р. О. Л. опублікував статтю, де розвинув складну теорію, згідно з якою «Кернов» з'явився в цьому місці літопису аж в середині 15 ст. [*Лицкевич А.У. Атручэнне князя Скіргайлы ў Кіеве (1395 год). – Arche, 2012, № 3, с. 26 – 27*], і я в 2017 році зробив відповідне доповнення до своєї монографії.

Шкода праці! Треба було просто трохи почекати, поки О. Л. сам в наступній своїй роботі мовчки відмовиться від цієї теорії. Але який погляд О. Л. правильний – чи 2012-го року, чи 2019-го?

Длугош не скористався ніякими інформаціями із ЛВКЛ-2, із чого О. Л. робить висновок, що він і не знав про цей останній текст.

Але таке пояснення – не єдино можливе. Длугош писав історію Польського королівства, і події в Литві мало його обходили (окрім епізодів, де польські королі прямо займались справами Литви). Про короля Ягайла, батька Длугошевого патрона (короля Казимира), Длугош мав відносно докладні відомості з часу його

обрання польським королем, але не мав відомостей про його попередню біографію. І от він знайшов ППВ і в ньому – необхідну йому інформацію. Длугош замовив переклад тієї частини ППВ, котра його цікавила, і скористався ним. Думаю, така можливість не менш імовірна за ту, що пропонує О. Л.

Більше того, назва перекладу – «*Origo regis Jagyelo et Wytholdi ducum Lithuanie*» (Походження короля Ягайла і литовського князя Вітовта) – не відповідає змісту Віт2Л! У Віт2Л нічого не говориться про те, що Ягайло став королем (а у ППВ якраз говориться), також про те, що Вітовт став литовським князем (а ППВ закінчується власне на цій події). Тобто назва реферує зміст цілої ППВ, а не тієї частини, котра була перекладена.

На с. 98 – 100 О. Л. коротко викладає результат спостережень мовознавців над мовою ППВ. Ці мовознавці добачають певний контраст у мові між початковою і кінцевою частинами ППВ, але границю проводять по-своєму і не так, як потрібно О. Л., тобто не на границі Віт2Л. Отже, мовознавчі аргументи скоріше суперечать побудові О. Л., і він їх виправляє, зокрема, з використанням циклічної аргументації:

Необхідно враховувати фактор «*Origo regis*», тобто приймати до уваги, на яких словах закінчується латинський переклад ЛВКЛ-1 (с. 99).

Тобто при розгляді особливостей мови те, що треба було довести – поділ на частини – вважається за аксіому, яку слід покласти в основу студій.

Я дивлюся на ці речі простіше і просто не бачу ніякого виразного контрасту в мові між ЛВКЛ-1 та ЛВКЛ-2. Досить згадати роман «Війна і мир», перші сторінки якого написані цілком по-французьки, і тільки дальші – по-російськи, щоб побачити, що таке виразний і очевидний контраст у мові.

На с. 100 – 114 О. Л. порівнює тексти МВ та ЛВКЛ, але чомусь тільки в обсязі ЛВКЛ-1. Я й сам зробив таке порівняння [*Жарких М. І. Дві традиції літописання Великого князівства Литовського. – К.: 2016 р., розділ «Повість про Вітовта / Меморіал Вітовта»*], про що О. Л. звичним своїм способом мовчить. У мене вийшло навіть ліпше, бо я порівнюю МВ та ППВ в цілому, а не тільки в частині до 1382 р. (до епізода ППВ-55).

О. Л. зупиняє своє порівняння не тому, що далі не було збіжностей, а тому, що він наперед упевнений: ЛВКЛ-1 – це окремий самостійний твір. Тому й висновок з порівняння звучить так:

Якщо з ЛВКЛ-1 та **першої частини** МВ прибрати унікальні елементи та нечисленні елементи з повною смисловою невідповідністю, то ми одержимо практично ідентичні по структурі тексти (с. 113).

Так то воно так, тільки рівнесенько те саме можна сказати і про ППВ та **повний текст** МВ – вони дійсно структурно подібні.

Правомірно говорити про те, що у них [ЛВКЛ-1 та 1-ї частини МВ] був спільний архетип на західноруській мові, який описував події до 1382 р. включно і створений ще перед 1390 р. Причому в тій частині, котра стосувалась подій 1340-х років, цей архетип мав письмову форму. Мета створення такого архетипу цілком очевидна – обґрунтування прав Кейстута та Вітовта на велике князівство у Вільно і на землі, якими вони володіли. Скориставшись цим архетипом, творець МВ доповнив його оповіданням про події 1382 – 1389 рр. [...] Ця частина містить унікальну інформацію [...], якої ми не знаходимо ані в ЛВКЛ, ані в інших письмових джерелах (с. 114).

Оскільки ЛВКЛ-1 закінчується тріумфом Ягайла – він знищив небезпечного ворога (Кейстута), ув'язнив його сина (Вітовта) і міцно запанував у Вільні – то цей текст може бути обґрунтуванням прав одного тільки Ягайла, але ніякої мірою не Вітовта (всупереч усій тенденції ППВ в цілому і любого Ліцкевичу Віт2Л зокрема). В другій частині МВ справді є унікальні відомості, яких немає у ППВ, але вони є і в першій частині МВ, що видно з будь-якої порівняльної таблиці – хоч М. Ж., а хоч О. Л. Нарешті:

МВ – це утилітарний інструмент, який призначався тільки для задоволення миттєвих політичних потреб Вітовта і наглухо похований в архіві Тевтонського ордена, тобто після 1390 року він не впливав на створення хронікальних пам'яток на території ВКЛ (с. 113).

А це вже – відверта неправда. О. Л. відкинув збіжності між другою частиною МВ і ППВ тому, що такі збіжності йому не потрібні, заперечують його теорію походження творів. І завжди, коли автор вдається до натяжок чи прямої фальсифікації, це мало би свідчити, що з його теорією щось негаразд. Але необхідність таких дій не стала застереженням для О. Л.

Воєнно-ліричний відступ № 3

Пишуть: «Увечері 28 серпня російська авіація увійшла в повітряний простір Білорусі із РФ і випустила по території України не менше п'яти ракет». (29 серпня 2022 р. о 7:45).

Якщо якісь там «білоруси» в лапках і в штатському, або білоруси без лапок і в цивільному, або «западно-русские» в лапках і прямо-таки в білоруському (чи навіть у «западно-русском») думають, що ми щось їм забудемо і подаруємо – то їх надії марні. Вони ще будуть бігати по всьому світу і просити ув'язнити їх у броньованих камерах, рятуючись від нашої помсти. Але броньовані камери їм не допоможуть.

Це я Олегу Ліцкевичу на замітку...

Інтеграл, виписаний вище, дає нам імовірність влучання лапте-ракети в певну область R . Але мене більше цікавить імовірність враження конкретної цілі P_M (ну, від *Mykola Zharkikh*).

Для цього нам треба ввести ще одну густину імовірності A (affect):

$$A = A(\mathbf{r}_H, \mathbf{r}_M)$$

аргументами якої виступають два радіус-вектори: точки влучання лапте-ракети H (hit) і точки розміщення цілі M .

При цьому слід знати, що для лаптеносних лаптів кожна точка, куди падає їх ракета, автоматично становиться ціллю атаки. Наприклад, ракета ціною в 10 мільйонів доларів упала в лісі і струсила всі горіхи з куща ліщини – ну бодай такої шкоди хохлам наробили. Тому в лапте-звітах усі ракети завжди влучають у свої цілі і ні одна не пролітає мимо.

По науці це виглядає так:

$$\iint_R A(\vec{r}_H, \vec{r}_M) ds_M = 1$$

де інтегрування ведеться саме по $\mathbf{r}_M$. Простою мовою, якою б не була точка «прицілювання» $\mathbf{r}_H$, ракета кудись-то попаде, і тільки треба сказати: «От туди ми, лапті, і хотіли влучити».

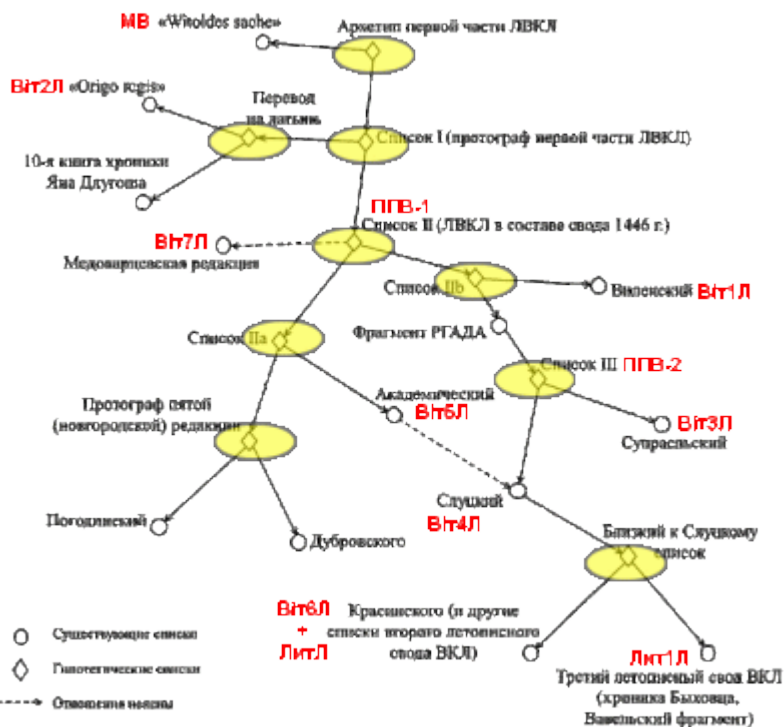
Імовірність ураження цілі в точці $\mathbf{r}_M$ дає формула

$$P(\vec{r}_M) = \iint_R A(\vec{r}_H, \vec{r}_M) D(\vec{r}_H) ds_H$$

де інтегрування ведеться по $\mathbf{r}_H$.

Джерела ЛВКЛ

Картина подальшого редагування ППВ у складі списків «литовського» літопису (с. 114 – 136) загалом співпадає з накресленою мною раніше [Жарких М. І. Дві традиції літописання Великого князівства Литовського. – К.: 2016 р., розділ «[Повість про Вітовта](#)»], тому я можу з нею погодитись (не вдаючись у дрібні деталі).

Порівняння стемм ППВ

Для того, щоб було ясніше, по що йдеться, я надписав на стеммі О. Л. (с. 152) свої скорочення. Основний недолік стемми О. Л. – величезна кількість протографів, із яких, на мою думку, справді потрібні тільки два (ППВ-1 та ППВ-2). Всі інші є наслідком марних спроб відобразити на стеммі найдрібніші текстуальні зв'язки, котрі тільки заплутують справу, відволікаючи від головного.

Причина такої заплутаної стемми очевидна: О. Л. суворо дотримується методу О. О. Шахматова. Коли Шахматов зустрічав одне й те саме слово в різних списках, для нього було очевидним, що вони походять з одного протографа. І цих протографів він навігадував силу-силенну, тому що різночитань було багато, і співпадінь серед них теж було немало. От і О. Л. журиться загадковим словом «чызды», котре, на його думку, зближує Віт4Л із Віт5Л і суперечить його стеммі (с. 152 – 153). Тут О. Л. змушений вдатися до псевдо-пояснення в стилі Шахматова: один список зазнав виправлень за іншим списком. Таке припущення могло би щось пояснити, якби вдалося простежити **системне** виправлення читань, а щодо одного слова нічого певного сказати не можна.

Списки 5-ї (новгородської) редакції – Дубровського і Погодінський – походять від протографа, спільного з Академічним списком [Віт5Л], в якому вже була відсутня вся заключна частина ЛВКЛ за 1393 – 1396 рр. [тобто ДВ] (с. 153).

Це елюкубрація є зайвою. Список Віт5Л – просто дефектний (уривається на епізоді ППВ-82), тому природно, що втрачено й ДВ, які (діяння) мали би йти після

закінчення ППВ. На мій погляд обидва списки є автономними копіями ППВ (на с. 144 – 145 О. Л. вказав це два списки такого ж складу, так що колекція списків ППВ поза літописами поповнюється).

Текстологічне дослідження ППЗ (с. 153 – 158) привело О. Л. до таких самих висновків, до яких трьома роками раніше прийшов і я, тому з ними можна погодитись.

Розмірковуючи про можливі джерела ВітЛ, О. Л. пише:

Автори ЛВКЛ та ППЗ мали доступ до деяких матеріалів цих посольств, які зберігались у державному архіві ВКЛ: наприклад, до вірчих грамот і посольських інструкцій, протокольних записів посольських промов, різних інших документів та листів (с. 170).

Все це – чиста фантастика. Ні, не наукова – просто фантастика, навіть анти-наукова. Державний архів ВКЛ зберігся і має спеціальну назву «Литовська метрика». Найдавніша її книга починається з документів 1440-х років, коли в Литві запанував великий князь Казимир, вихований в традиціях польської культури. З оцим-то впливом польських державних порядків (незмірно вищих за тогочасні литовські) і пов'язане поширення письмової документації у ВКЛ. Для попереднього часу можна говорити про якісь зібрання документів, котрі розпорошувались після смерті їх власників чи внаслідок різних пригод. Жодне таке зібрання до нашого часу не дійшло, і говорити про нього можна тільки гіпотетично, а називати архівом, упорядкованим хоча б так, як упорядковані найдавніші томи Литовської метрики – не випадає.

Так само прикрим анахронізмом є перенос сучасного дипломатичного протоколу в глибоку давнину: ніяких отих «вірчих грамот» ніже «посольських інструкцій» чи «протокольних записів» не існувало навіть наприкінці 15 ст., коли у Литовській метриці почали відкладатись перші документи посольств. У Москві посольські інструкції відомі від початку ведення книг Посольського приказу (1474 р.), але не раніше; а вірчих грамот та протокольних записів і там не було.

Документи, які, на думку О. Л., були використані для складання ЛВКЛ-1 (с. 173 – 183), можна поділити на дві групи. Перша – тексти, виділені із самого літопису, про які можна сказати тільки: може воно так, а може, й не так. Друга – це реально збережені документи, в яких йдеться про ті самі події, що й в ППВ. І тут є предмет для студій – чи справді автор ППВ мав перед очима ці документи, чи розповідав про ті самі події незалежно.

Ще гірше стоїть справа із «документальною основою» ППЗ. О. Л. пише:

Можна твердо встановити, що автор ППЗ мав у своєму розпорядженні охоронні грамоти, видані польської стороною подільському господарю Костянтину Коріатовичу для приїзду до Кракова, або принаймні знав про їх існування і зміст: «Польський король Казимир Локоткович прислал ко князю Костянтину глейтовые листы с великою твердостію...» (с. 183)

Князь Костянтин Коріатович був господарем Подільської землі у 1380-х рр. і, як напевно відомо, приїжджав до Кракова на початку 1385 р. [...] Тому в ППЗ видача охоронних грамот приписана королю Казимиру помилково: ці документи видала група малопольських магнатів, які обирали можливого претендента у чоловіки польській королеві Ядвізі (с. 184).

Тут уже слід, за відомим анекдотом, або щось одне зняти, або щось інше надягти. В ППЗ йдеться про листи короля, а не жодної «групи магнатів». Якщо автор ППЗ їх справді бачив, то мабуть розібрав би, хто видав лист. З другого боку, ніяких охоронних листів для Костянтина з 1385 року ми не маємо, і чи вони реально були – невідомо. Елюкубрація О. Л. тільки заплутує справу.

Так само і у «справі про 20 тисяч» (ППЗ-54) думки О. Л. плутані: з одного боку, він вірить в існування **листа** Ягайла до Вітовта такого змісту, а з другого боку

в частині, що стосується грошової суми (20 тис. пенязів) переказ цього листа, мабуть, неточний, а загальний контекст оповіді, в який уміщено цей переказ, здається ложним і тенденційним (с. 185).

Навіщо треба було примушувати автора ППЗ відшукувати, читати і використовувати цей лист, щоби потім повністю знівелювати його значення? Навіть грошова сума – якраз те, що найпростіше запозичити дослівно, виявляється, вигадана (згідно О. Л.) автором ППЗ!

В цілому пошук документальних джерел ЛВКЛ та ППЗ у О. Л. ґрунтується на твердому переконанні автора, що такі джерела були. Звідси – «звинувачувальний ухил»: будь-яка фраза, яка **може** говорити про письмове джерело (наприклад, князь послав *грамоту*), вважається свідченням, що давній автор **бачив, читав та використав** це письмо. Можливості, що давні автор тільки **чув** про це письмо, чи **припускав**, що воно було – не розглядаються.

Так само не поталанило О. Л. у відшуканні літописних джерел ЛВКЛ (с. 187 – 216).

Єдино правильний погляд на це питання – це погляд Миколи Жарких, висловлений ще в 2016 році [*Жарких М. І. Дві традиції літописання Великого князівства Литовського*. – К.: 2016 р., розділ «[Реконструкція «білоруського» літопису](#)»]. Якщо комусь не ясно, чому цей погляд – єдино правильний, перечитуйте весь розділ «[«Білоруський» літопис](#)», аж поки не збагнете суть моєї аргументації. (Ну, коли зіритований читач написав був Вільяму Фолкнеру, що прочитав його «Шум і лють» чотири рази і все ж таки нічого не зрозумів, Фолкнер незворушно відписав: «Прочитайте уп'яте». Він – класик, йому можна...)

Замість того, щоб скористатись результатами моєї роботи і розвинути їх, О. Л. узявся робити революцію в справі великоруського літописання і доводити, що Софійський 1-й літопис старшого ізводу походить від Новгородського 4-го літопису (стара, давно відкинута схема Шахматова). Метод аргументації – та сама шахматовщина, співставлення окремих слів і виразів, у яких, на думку О. Л., Н4Л дає первинні читання, а С1ЛСІ – вторинні (с. 197). Книгу О. Г. Боброва «Новгородское летописание 15 в.», на відміну від моєї, О. Л. знає і навіть цитує, тільки переконлива системна аргументація Боброва щодо первинності С1ЛСІ ніяк не вплинула на О. Л. Так що порада Фолкнера була би доречною і щодо цієї книги.

Але навіщо О. Л. підняв оцю революцію? Вона йому потрібна для того, щоб показати, що ЛВКЛ-2, який залежить (буцімто) від Н4Л, не міг утворитись раніше середини 15 ст.:

Не виключено, що ЛВКЛ-2 – це один з найпізніших за часом створення фрагментів першого літописного зводу ВКЛ, який виник уже після 1446 р., тобто після ППЗ (с. 194).

Так само нещасливо О. Л. «відкрив» сліди використання Галицько-Волинського літопису (ГВЛ) в ЛВКЛ (с. 203). «Підстава» – в обох творах згадано Антіоха Сирійського. Так перша біда в тому, що в ГВЛ перелік мучителів складається з оцього Антіоха Сирійського, Ірода Єрусалимського та Нерона Римського, а в ЛВКЛ – із Антіоха Сирійського та Юліана Відступника.

Цілком очевидно, що перший перелік жодною мірою не міг бути джерелом другого. Перший складається із класичних трьох елементів, як предписує риторика, а другий – тільки з двох. Два переліки перетинаються тільки на одному імені, а три інших в них – інакші. Перший перелік додатково має географічні визначники, а другий цього не має. Отже, ці переліки утворені незалежно.

Далі, чи справді автор ЛВКЛ мусив шукати аж за таким рідкісним твором, як ГВЛ, щоб дізнатись про Антіоха? На цьому місці я хочу привідкрити велику таємницю, про котру історики, надто історики «западно-русские», не мають найменшого поняття. Про цю таємницю знаємо тільки ми, відставні фізики-теоретики.

Річ у тім, що існує цілком секретна книга під назвою Біблія, і в тій Біблії є Перша книга Макавеїв, і отам, у цій книзі, досить докладно пишеться про «нашого» Антіоха. Обидва літописці просто читали цю книгу (вони ж не було ані істориками, ані «западними русскими») і дізналися з неї про Антіоха. Маємо тут спільне джерело, незалежно використане двома літописцями (може бути, що вони користались не прямо книгою Макавеїв, а якимись хронографами, де відбилась ця історія; ну, і про Юліана Відступника хронографи знають). Отаку маємо другу біду з поглядом О. Л.

Є ще й третя біда. Якби автор ЛВКЛ, цікавий до історії Литви, справді запопав повний текст ГВЛ, то він прочитав би там і про Міндовга, і про Войшелка, і про Тройната. Чому ж він не скористався цими даними, як скористався ними пізніший автор «Баснословного початку Литви» (твору, який дійсно показує **системну** залежність від ГВЛ)?

Шахматовщина, тобто довільне оголошення одного спільного слова ознакою залежності текстів, проявилась тут в усій красі.

Далі, «Діяння Вітовта» (ДВ; О. Л. воліє називати їх коротко і просто – «фрагмент «Літописця великих князів литовських», який охоплює період від 1392 до 1396 р.»), на думку О. Л.

могли бути написані із залученням якогось офіційного джерела, створеного в канцелярії ВКЛ (с. 216).

Щоб говорити про «канцелярію», треба мати начальника канцелярії (канцлера) і принаймні одного рядового писаря чи підписка. Характерною ознакою тут мають бути особливі титули цих осіб (ну як *дяк* та *піддячий* на Москві). Ці титули є свідченням особливих відносин цих людей, що дає мінімальне право звати їх «канцелярією». Формалізація назви установи – це мабуть наступний етап розвитку управлінського апарату, і на Москві вона відбулась, здається, тільки за Петра 1-го (не стану наполягати, але здається так).

Поки нічого цього нема – можна говорити про писаря (писарів?) правителя, не про установу. О. Л. вкотре переносить практику сучасної бюрократичної держави в глибоку давнину, в той час як завданням історика тут мало би бути – прослідкувати зародження цієї бюрократії.

Ясна річ, ніякого «офіційного джерела» О. Л. не вказав, і його міркування на цю тему непереконливі (с. 216 – 220). Я уявляю собі цю справу протилежно і значно простіше: записи ДВ і були отим самим «офіційним джерелом», складеним особою, незаперечно близькою до Вітовта і втаємниченою в його діяння.

Воєнно-ліричний відступ № 4

Що можна сказати про густину імовірності ураження

$$A = A(r_H, r_M)$$

запроваджену вище?

Перш за все, треба виділити уражальні фактори застосованого озброєння. Ми, звичайно, не можемо знати, чим конкретно лапті стріляють по Україні (це можна з'ясувати тільки розглядаючи наслідки вибуху), але апріорі можна припустити, що є боєприпаси переважно фугасної дії (де основним вражаючим фактором є ударна хвиля) та осколкової дії (тут лапті мають і касетні шрапнельні боєголовки для збільшення площі ураження). Також пам'ятаємо, що під час вибуху фугасного боєприпасу також утворюються і розлітаються осколки як самої боєголовки, так і зруйнованої цілі (якщо ракета влучила у поле – грудки землі, якщо в ліс – скалки дерева, якщо в населений пункт – каміння).

Надалі будемо спрощено вважати, що основний вражаючий фактор – осколки.

Найпростіше припустити, що густина імовірності A залежить не окремо від двох аргументів, а від їх комбінації – модуля різниці:

$$A = A(|r_H - r_M|)$$

Те, що по науці зветься «модуль різниці радіус-векторів двох точок», простою мовою зветься віддаллю між точками H та M .

Отже, функція A є максимальною при нульовій віддалі, і спадає по мірі зростання віддалі. Починаючи з якоїсь віддалі, можна вважати, що $A = 0$. Простою мовою, без науки, говорять, що не кожен грім б'є, а як б'є, то не по нас (велика віддаль від центру ураження дозволяє почуватись безпечно).

Як учить нас [Вікіпедія](#), радіус ураження осколками старорежимної «лимонки» (гранати Ф-1) становить 200 м. Це – віддаль, на якій осколки зберігають убійчу силу (радіус розльоту має бути більшим). Отож і міркуйте!

Обдумую цю модель на тій самій лавочці на Русанівській набережній (30 серпня 2022 р. о 16:00). По бульвару гуляють родини із дітьми. Двоє малих хлопців (років 8 – 9) проходять біля мене, співаючи «А ми тую червону калину...». Співають досить вірно і мелодійно. Ні, не для мене і ні для кого – для самих себе, на присутніх не звертають уваги.

Ці хлопці ще не знають, що їх дитинство спалене війною, не знають іншого дитинства – без сирен повітряної тривоги. Але вони виростуть, про все дізнаються і будуть нищити лаптів і «западних русских» всіма доступними засобами.

На що сподіваються наші вороги? Пишуть, що у Криму

зденервовані пушкіністи уже почали арештовувати людей за оту «Червону калину». Не допоможе!

Ну, «білорусам» в лапках і западним русским без лапок цього не зрозуміти. В їх історії ніколи не бували визвольної боротьби, а тим більше – **національно**-визвольної боротьби. Все, що вони вміють – це плазувати пред черговим окупантом. Тому в них немає й пісень визвольної боротьби і взагалі ніяких історичних пісень, бо вся їх історія – це зміна канчука на нагай і потім назад на канчук.

Автори літопису

В наступному розділі книги О. Л. розглядає авторів літопису (с. 231 – 262). Я у своїй книзі не торкався цього питання, тому що вважаю: нема підстав говорити про якихось конкретних авторів, ніякі джерела про них не згадують. Але якщо О. Л. воліє про них говорити, то я почну зі свого погляду на цей предмет.

«Вітовтів літопис» було написано двома авторами.

Перший автор (А-1) склав «Меморіал Вітовта», на його основі – «Повість про Вітовта» та продовжив її «Діяннями Вітовта». Час його роботи вкладається в 1390 – 1396 роки, стиль його твору – хронікальний. Працював він, скоріше за все, у Вільні. Чому його робота урвалася на 1396 році – ми знати не можемо, для історичного роману можна припустити, що А-1 помер невдовзі або втратив ласку свого пана (Вітовта).

Другий автор (А-2) почав свою роботу так само у хронікальному стилі. Він мав першу редакцію «Похвали Вітовту» і десь бл. 1428 р. створив на її основі свою (другу) редакцію. Далі він написав «Оповідання про з'їзд правителів» і «Повість про Подільську землю». Ці твори були написані, згодом, у Вільні і показували відносну близькість А-2 до Вітовта.

Після революції князя Сигізмунда Кейстutowича А-2 опинився в таборі прихильників Свитригайла і там написав «Повість про Свитригайла». Десь в 1436 році він у Смоленську знайшов «Літопис митрополита Фотія» і довідався, що історію можна писати й так – річними статтями. А-2 ретроспективно написав короткі річні статті 1432 – 1436 рр. і далі записував події у вигляді річних статей до 1446 року.

В цей же час (1436 – 1446 рр.) А-2 об'єднав усі написані раніше повісті в один збірник, при цьому в «Діяння Вітовта» було вставлено фрагменти «Повісті про Подільську землю» і плутаний запис про смерть Скиргайла (це А-2 був малим у момент його смерті, тому нічого не пам'ятав). Також А-2 заповнив матеріалом із «Літопису митрополита Фотія» лакуну між «Діяннями Вітовта» та «Похвалою Вітовту».

Чому літописна робота А-2 спинилась на 1446 році – ми знову не знаємо. Щоб не повторювати припущення про смерть літописця, для історичного роману можна припустити, що А-2 супроводжував свого пана (Казимира), коли він був обраний польським королем і відійшов від справ Литви, ставши, наприклад, руським писарем при Казимирі.

А як уявляє собі авторів О. Л.? Він починає зі слухного застереження, що всі подальші міркування – гіпотетичні, не категоричні (с. 231). Далі читаємо:

Замовником, джерелом інформації, а можливо і автором ЛВКЛ-1 був сам Вітовт. Доводиться говорити «може бути», оскільки все ж існує неясність щодо того, в якій формі виражалась участь Вітовта у написанні цього твору. Якщо з МВ більш-менш зрозуміло, що це запис та / або переклад усного виступу Вітовта, то відносно ЛВКЛ-1 важко сказати: чи диктував великий князь цей текст, чи приклав руку до його остаточної правки? (с. 232).

Тут можна погодитись тільки з тим, що Вітовт був замовником і ділився інформацією для МВ та ППВ. Я не можу собі пригадати, щоб хтось писав про **автографи** Вітовта, писані **його власною рукою**, хоча документів, виданих від його імені, збереглося чимало. Простою мовою – чи умів він писати? Здатність

написати пару слів – це ще далеко не те, що здатність написати довгий текст, та ще й каліграфічно, щоб інші люди могли розібрати. Це – не таке просте уміння навіть з чисто технічної точки зору.

Думку О. Л. про вплив «центрально-європейської традиції складання меморандумів» на формування МВ та ЛВКЛ-1 (с. 233) вважаю цікавою, і варто було би її розвинути, підшукати аналогічні документи з ранішого часу, які могли бути взірцями.

Далі О. Л. переходить до питання, хто був автором ЛВКЛ-2 і одразу впадає у фантастику:

Автор мав у своєму розпорядженні цілий ряд руських літописів, включаючи Галицько-Волинський літопис, якийсь із ранніх варіантів гіпотетичного новгородсько-софійського зводу та московський літопис, близький до Троїцького (с. 234).

Простою мовою, він мав **усі літописи**, котрі були написані перед 1420 роком і дійшли до нас. Оце й є прояв шахматовщини – усі тексти пов'язані з усіма, і доводиться припускати, що кожен літописець, пишучи черговий том ПСРЛ, використав для того усі інші 45 томів ПСРЛ.

Далі маємо у О. Л. логічну помилку:

До роботи над ЛВКЛ-2 автор приступив, коли вибірка загальноруських відомостей за Супрасльським [Віт3Л чи Біл2Л], Никифорівським [Біл1Л] і мабуть Академічному [Віт5Л чи Біл4Л] списками завершується на статті 1428 р. [...] Отже, ЛВКЛ-2 почала складатись не раніше 1428 року (с. 243).

Нічого не «отже»! Запозичення із «білоруського» літопису до «Вітовтового» літопису заповнюють лакуну між кінцем «Діань Вітовта» (ну, ЛВКЛ-2 за О. Л.) та початком «Похвали Вітовту», між 1396 і 1429 роками. Але звідки укладач цих запозичень знав, що треба почати саме з 1396 року, адже, за теорією О. Л., ЛВКЛ-2 тоді ще не існувало? Далі, звідки видно, що запозичення було зроблено саме 1428 року чи в близький час, а не пізніше? Далі, якщо ЛВКЛ-2 почала писатись після 1428 року, тобто через 46 років після останньої події, записаної в ЛВКЛ-1, то чому автор ЛВКЛ-2 припинив свою роботу саме на подіях 1396 року, а не продовжив запис пізніших подій?

Так само непереконлива теза О. Л., що ЛВКЛ-2 пов'язаний із митрополитом Герасимом і Смоленськом (с. 234). Підставою є абсолютно унікальна фраза «Бог поможе великому князю», котра зустрічається як в ЛВКЛ-2, так і в «Повісті про Свитригайла» (ППС). Ну справді, звідки автор ЛВКЛ-2 міг дізнатись про існування **бога**? – Та тільки з ППС, звідки ж іще! Ну, а про існування **великого князя**? – Ясна річ, звідти ж, з ППС! А звідки узялась думка, що бог має властивість допомагати правителю? – Знову-таки з ППС.

В Біблії бог систематично допомагає Ною, Аврааму, Мойсею, Давиду і т. д. – але про існування Біблії знаємо ми, відставні фізики-теоретики, а от «западніє русские» історики не мають про Біблію найменшого поняття.

Далі, звідки видно, що ППС якимось пов'язана зі митрополитом Герасимом? – От власне, що (1) нізвідки не видно і (2) не пов'язана, хоча б тому, що Герасим загинув у 1435 році, а ППС розповідає і про події 1436 року, тобто завершена уже після смерті Герасима.

У моїй теорії всіх цих ускладнень просто нема, а О. Л. чи то не бачить їх, чи то – своїм «западним русским» звичаєм – мовчить про них, тому що не вміє їх розв'язати.

Далі О. Л. наводить кириличне графіті Софійського собору в Константинополі: «Господи помози рабу своєму Іакову Григорьевичу писарю Герасима митрополита киевского» (с. 236). О. Л. учепився цього Якова як вош кожуха і заповзявся зробити його державним діячем і автором кількох творів, зокрема, ЛВКЛ-2 (с. 238 – 262). Сама по собі біографія писаря Якуба, ретельно розроблена О. Л., становить мабуть найкращий фрагмент усїєї книги, і на мій дуже поверховий погляд там усе гладко і не викликає заперечень, окрім довільної й фантастичної інтерпретації запису Печерського синодика (с. 252 – 253; правильна інтерпретація дана в моїй роботі [*Жарких М. І. Печерський синодик.* – К.: 2017 р., розділ «[66. Пан Роман Івашкович рід свій упис\[ав\]](#)»]). Але звідки видно, що цей Якуб був автором літопису?

1, в 3-й книзі Литовської метрики О. Л. нарахував 48 документів, підготованих за участю писаря Якуба. Орієнтовний час його роботи – 1449 – 1469 роки.

І що нам з того? Якуб – не те саме, що Яків (Іаков). Якщо дивитись на значення імені, то й італійський Якопо і навіть англійський Джеймс – це все той самий Яків. Тільки в умовах ВКЛ ім'я *Яків* вказує на православну традицію іменування, а ім'я *Якуб* – на польську, католицьку.

Далі, Яків із графіті сам себе назвав *Григоровичем*, і я думаю, не тільки тому, що його батьком був Григорій, а й тому, що цей невідомий нам Григорій займав якийсь визначне становище у своєму колі, тому й зватися його сином було почесно. Натомість Якуб із Литовської метрики ніде не називав свого патроніма – мабуть тому, що він був *self made man*, чоловік, який сам прокладав свій шлях і не мав такого батька, іменем якого можна було би величатись.

2, О. Л. припускає, що Якуб не просто підписав відомий лист митрополита Мисаїла до папи Сикста 4-го про церковну унію (1476 р.), але й був «одним з безпосередніх авторів тексту» (с. 247). Це – чиста фантазія, котра надається для тільки історичного роману.

І от на цій фантазії оперта наступна фантазія – «великі знання писаря Якуба в церковній історії та богословії» (с. 247), а з цих двох впливає третя фантазія:

Він [Якуб] до свого вступу до великокнязівської канцелярії служив писарем (секретарем) у митрополита Герасима (с. 247).

Навіть якщо повірити у богословські знання Якуба (котрих він ніде не показав!), то чому він мав набути їх від митрополита Герасима (котрий, між нами, фізиками-теоретиками кажучи, так само ніяк своїх богословських знань не показав, і чи мав їх – невідомо)? Чому не припустити, що Якуб набував свої гадані богословські знання від того самого Мисаїла, з яким Якуб познайомився в 1451 р. (можливо, познайомився – так припускає О. Л. на с. 246)?

3, нарешті, маємо сильний текстологічний аргумент (кожне з цих трьох слів варто узяти в лапки, а потім узяти в лапки це й усю фразу в цілому): в ЛВКЛ-2десь є слово *свѣтъ*, а в посланні Мисаїла – слово *свѣтъмы*! Такого сильного аргумента уже ніхто відперти не може! Справа цілком ясна – послання Мисаїла і ЛВКЛ-2 написала та сама особа.

Між тим це слово означає тільки *знаю, знаємо* (від нього походить сучасне українське слово *свідомий*, а від нього – «западное русское» лайливе слово *свідомит*, тобто український патріот; звідси видно, що в сучасній «западної русської» мові слів з коренем *свьд* не лишилось, як не лишилось і національної свідомості). Слово *знати* належить, на мій хлопський розум, до базового набору із тих кількох тисяч слів, без якого не можна обійтися в будь-якій мові. Твердити, що в послання Мисаїла це слово потрапило із ЛВКЛ-2 – це шахматовщина чистої води, котру О. Л. показує уже не вперше в своїй книзі і котра щоразу заводиться його на манівці.

4, ще один «текстологічний» «аргумент» полягає в тому, що в ЛВКЛ-2 Рим названо *старим*, а в посланні – *великим і православним* (с. 249), тобто збіжність двох текстів полягає в тому, що в обох згадано таку дуже рідкісну і майже нікому не відому назву як *Рим*. Якби йшлося про якусь загально відому назву, не можна було би говорити про зв'язок текстів, але в такому задуп'ї як «западна Русь» знання назви *Рим* – то вже високий освітній ценз, і в усьому 15 ст. був тільки один «западный русский», котрий знав цю назву, і от він-то і написав обидва твори.

Але такі банальності не цікавлять О. Л. «Несётся мыслью он, что белый кречет» і пише так:

Логічно в такому випадку припустити, що й писар митрополита Герасима Яків Григорович також був прихильником православно-католицької унії, коли під іменем писаря Якуба став помітним державним діячем ВКЛ, автором чи одним із авторів послання до Сикста 4-го, в якому висловлювалась повна підтримка Флорентійської унії (с. 248 – 249).

Кінець і справі вінець:

Перший літописний звід ВКЛ, доведений до 1446 р., був підготований як єдине ціле у вигляді, що дійшов до нас, скоріше за все, з ініціативи Мисаїла, коли він був смоленським єпископом (с. 249 – 250).

Для підкріплення цієї тези О. Л. дав посилання на статтю Ю. Мікульського 2010 р. Я уже розглядав цю статтю і дійшов висновку:

Підсумував Ю. М. свої спостереження у вигляді таблиці, де проти кожного імені смоленських єпископів поставив дату і назву частини літопису, створену з його ініціативи (с. 48). Це, безумовно, найслабша частина статті, бо жоден з розглянутих текстів не має ніяких вказівок на якихось «ініціаторів» [Жарких М. І. Дві традиції літописання Великого князівства Литовського. – К.: 2016 р., розділ «Юрій Микульський (2010 р.)»].

І от власне оцю – явно безпідставну – думку Мікульського О. Л. узяв на озброєння. Навіть мої застереження, висловлені трьома роками раніше за книгу О. Л., не допомогли. Отакий новітній варіант притчі про сліпця і хромця пропонують нині під виглядом «науки».

Зрештою, запропонована О. Л. фантазія «писар Якуб – автор ЛВКЛ-2» (підсумкова таблиця на с. 253 – 254) стикається з непоборними **внутрішніми** суперечностями:

1, якщо ЛВКЛ-2 писався близько 1446 року, то чому цей твір закінчився на подіях 1396 року?

2, якщо писар Якуб справді мав доступ до урядових паперів ВКЛ, то чому він покинув писати свій літопис саме на подіях 1446 р. – близько до того часу, коли

він почав працювати з урядовими паперами? Чому він не записав нічого з тих подій, сучасником яких він був і в яких до певної міри брав участь як урядовець?

Отже, теорія О. Л. нічого не пояснює, а тільки заплутує справу. Все, що ми знаємо позитивного про писаря Якуба, стосується часу, коли ніяких історичних праць у ВКЛ не було створено.

Написання ППЗ О. Л. пов'язує з першими переговорами литовських і польських представників щодо Поділля в 1446 році:

ППЗ слід розглядати як свого роду довідковий історичний матеріал, яким делегація ВКЛ підкріплювала свої аргументи на переговорах із поляками у Бересті у вересні 1446 р. [...] ППЗ як історична довідка могла використовуватись ними [литовцями] не тільки в 1446 – 1447 рр., але і в наступні роки. Принаймні, як видно з хроніки Длугоша, в 1453 р. делегація ВКЛ на переговорах із польською стороною спиралась на ППЗ чи на близький до неї текст, твердячи, що Поділля було передане Вітовту за 40 тисяч широких грошів (с. 261)

При цьому О. Л. у парадоксальний спосіб «забув» про власну побудову, згідно якої автор ППЗ дізнався про 40 тисяч із якогось документу Вітовта. Якщо вже припускати існування такого документу, то ним могли скористатись і не звертаючись до ППЗ. Через це падає значення ППЗ як державного меморандуму, і як наслідок – падає підстава для датування, запропонованого О. Л.

Воєнно-ліричний відступ № 5

Густина імовірності ураження, котра у спрощеному випадку має вигляд

$$A = A(r)$$

де r – віддаль від точки вибуху до цілі, яку треба вразити, можна розрахувати теоретично.

Для цього нам доведеться зробити подальші припущення та спрощення. Припустимо, що лапті стріляють чисто осколковими (шрапнельними) моноблочними (ну, не касетними) боєприпасами і вони вибухають на певній висоті над землею. При вибуху такого боєприпасу від удару об землю значна частина (може, навіть половина) куль одразу врізається в землю, і лапотні пушкіністи про це знають (або здогадуються), і їм шкода тих куль, які втрачаються даремно.

Далі нам треба запровадити ще одну густину імовірності – індикатрису розльоту осколків

$$I_D = I_D(\theta, \phi)$$

де θ – кут підвищення ($-90^\circ..90^\circ$), ϕ – азимут ($0..360^\circ$). Вона визначає імовірність того, що осколок полетить від точки вибуху в напрямку, заданому вказаними кутами.

Природно, що

$$\iiint_{\Omega} I_D(\theta, \phi) d\theta d\phi = 1$$

де Ω – повний тілесний кут цілої сфери. Це означає, що осколок в якомусь-то напрямку від точки вибуху таки полетить. Імовірність того, що він полетить у напрямку цілі, визначається таким самим інтегралом, тільки поширеним по тілесному куту Ω_M , під яким ціль видна з точки вибуху.

Наприклад, якщо ціллю виступає Микола Жарких і він стоїть у 100 метрах від точки вибуху, то тілесний кут Ω_M визначається як:

$$\Delta\theta = 1.7 \text{ м} / 100 \text{ м} = 0.017 \text{ радіана} \approx 1^\circ;$$

$$\Delta\phi = 0.5 \text{ м} / 100 \text{ м} = 0.005 \text{ радіана} \approx 17';$$

Якщо ж людина встигне відреагувати на приліт лапте-ракети і лягти на землю (досвід Харкова показує, що це можливо), то

$$\Delta\theta = 0.4 \text{ м} / 100 \text{ м} = 0.004 \text{ радіана} \approx 14';$$

$$\Delta\phi = 0.5 \text{ м} / 100 \text{ м} = 0.005 \text{ радіана} \approx 17';$$

а це помітно менше, і відповідно меншає імовірність ураження. (Точніше, зменшення залежить ще від того, під яким кутом лягти; тут розрахунок для випадку, коли я лежатиму уздовж лінії польоту осколка.) Тому рекомендація – при обстрілі ховатись у найближчу яму або просто лягати на землю – цілком слушна.

І Олегу Ліцкевичу я раджу запам'ятати цю рекомендацію, бо це тільки нині ситуація така, що лапті обстрілюють українські міста, а що буде далі – наразі невідомо!

Синодики

Якщо ми тепер на деякий час відійдемо від захоплюючого процесу моделювання імовірності ураження цілей осколками лапте-ракет, то прийдемо до розгляду другої частини книги О. Л., присвяченій аналізу вірогідності епізодів літописів. Я уже був сказав і тут ще раз повторю – вважаю такий метод роботи цілком правильним і прогресивним. Він підносить дослідження літописів на новий рівень.

Дуже важливо і позитивно те, що О. Л. аналізує всі епізоди літопису підряд, не вибираючи із них тільки зручні для коментування. Такий поелементний аналіз до деякої міри злагіднює помилкові погляди О. Л. на походження «Вітовтового» літопису, тому що предметом розгляду виступають фрагменти тексту реальних джерел.

Я не збираюсь детально розглядати **всі** думки О. Л. з приводу **всіх** епізодів, аби моя рецензія не розлізлась на 900 сторінок. Я прочитав цю частину книги з інтересом і бачу, що нею можна користуватись як бібліографічним посібником, який подає нам джерела та історичні праці до певних епізодів. При цьому навіть при поверховому читанні видно, що О. Л. залюбки користується пізніми вигадками в якості «джерел».

Наприклад, із Любецького синодика (власне, з «Переліку князя Костянтина» в його складі), складеного в середині 18 ст., приїхав князь Патрикій Давидович Стародубський (с. 352 – 353). Я розглядав цей запис і прийшов до висновку, що він сконструйований штучно [*Жарких М. І.* Список князів із Любецького синодика. – К.: 2015 р., розділ «[Записи № 73 – 81](#)»; також *Жарких М. І.* Введенський синодик. – К.: 2018 р., розділ «[Текст Переліку князя Костянтина](#)»].

Також О. Л. вірить, що «Ольгерд охрестився на смертному одрі» (с. 355 + докладний аналіз на с. 394 – 397). Я торкався був цієї справи [*Жарких М. І.* Печерський синодик. – К.: 2017 р., розділ «[9. Великі князі](#)»] і переконався, що всі записи на цю тему – пізні незалежні фантазії, котрі дають горопашному Ольгерду щораз нове християнське ім'я.

Намагання О. Л. погодити всі ці імена виглядає незручною елюкубрацією:

Один чоловік може послідовно приймати кілька православних імен – в тому випадку, коли він проходить усі ступені чернечої посвяти: рясофор, прийняття малої та великої схими. Щоразу при цьому чернець отримує нове ім'я (с. 397).

Можливо, така практика десь колись існувала, тільки біда в тому, що **геть усі** записи про постриження князів знають тільки одне чернече ім'я – і крапка [*Жарких М. І.* [Звичай постриження правителя в ченці](#). – К.: 2015 р.]. Множинні чернечі імена однієї людини, котрі Ольгерд мав приймати в темпі *presto prestissimo* на смертному одрі – недоречна фантазія.

Численні посилання у книзі на Любецький та інші синодики показують, що О. Л. дає їм повну віру як історичним джерелам – на мій погляд, даремно [*Жарких М. І.* [Чого варті синодики як історичне джерело](#). – К.: 2018 р.]

Воєнно-ліричний відступ № 6

Викладені вище міркування про тілесний кут цілі та необхідність його зменшення для зменшення імовірності ураження були дуже спрощеними, оскільки приймалось, що осколки летять усе по прямій (не враховано силу тяжіння). Тяжінням можна знехтувати, якщо ми розглядаємо ураження близької до точки вибуху цілі. Але як врахувати максимальну зору ураження, максимальний периметр розльоту осколків?

Для цього нам знадобиться ще одне поняття – індикатриси швидкості осколків

$$I_v = I_v(\theta, \varphi)$$

де θ – кут підвищення ($-90^\circ..90^\circ$), φ – азимут ($0..360^\circ$). Вона визначає швидкість осколка, який полетить від точки вибуху в напрямку, заданому вказаними кутами. Ця величина вимірюється у метрах на секунду, як і личить швидкості.

Спрощено можна припустити, що ця швидкість є постійною й наша індикатриса I_v має форму сфери. Тут нам треба відволіктися від того, що лапте-ракета окрім бойової частини має ще принаймні двигун, розташований позаду бойової частині, і в цьому напрямки осколки не летять (застрягають у двигуні). Імовірність ураження великими уламками корпусу ракети ми наразі ігноруємо, хоча досвід війни показав, що шкода від таких уламків навіть збитої ракети може бути значною.

Так от, навіть прийнявши це спрощення, ми мусимо зважати, що I_v має вигляд сфери тільки в системі координат самої ракети, а в системі координат земної поверхні до швидкості осколка треба додати швидкість самої ракети. Наприклад, якщо ракета перед вибухом летіла зі швидкістю 200 м/с, а осколки розлітаються зі швидкістю 300 м/с **відносно ракети**, то ті осколки, які летять вперед, матимуть швидкість 500 м/с **відносно землі**, а назад вони летітимуть зі швидкістю 100 м/с.

Тобто навіть наша сферична індикатриса I_v трансформується, і точну її форму бажаючи можуть розрахувати за правилами векторної суми (хто учився в середній школі, мусить пам'ятати, що швидкість – це вектор).

Тепер треба пригадати шкільну формулу, котра описує рух каменя, кинутого під кутом до горизонту. Це – відрізок параболи (кривизною земної поверхні в даному випадку нехтуємо, осколки так далеко не летять). Вона визначає, чи долетить осколок до цілі. При цьому треба врахувати, що єдина траєкторія осколка існує тільки на максимальній віддалі, для осколка, який вилетів з кутом підвищення 45° (опором повітря про польоті осколка нехтуємо, його врахування – не така проста задача).

На меншій віддалі ціль може бути уражена як осколками, що летять по настільній траєкторії (кут підвищення $-90^\circ..45^\circ$), так і по навісній траєкторії (кут підвищення $45^\circ..90^\circ$), і це треба враховувати.

Тепер, об'єднавши всі ці розрахунки в одній формулі та зробивши якісь припущення відносно індикатриси імовірності I_D (наприклад, поклавши її так само сферичною, коли імовірність просто не залежить від напрямку вильоту), ми отримаємо бажану кінцеву імовірність ураження лаптеосколками нашої цілі.

Не наводжу цих розрахунків детально – для розумного цих вказівок досить, щоб виконати їх самостійно, а для нерозумних ніякий ступінь докладності викладок не допоможе. Охоче вірю, що для наших гуманітаріїв навіть оці гранично спрощені й примітивні міркування здадуться темним лісом.

Обмірковуючи викладене вище, підходжу до гастронома на Русанівській набережній, де я звичайно все купую. Перед входом стоїть купка хлопців 10 – 11 років з учителькою. Один із хлопців нападає на мене і доповідає: «Ми збираємо кошти для Збройних сил України!»

Даю йому двадцять гривень і бажаю успіху в їх справі. (Більші суми я переказую мої знайомим волонтерам безготівковим розрахунком.)

Знову думаю: «Ну на що розраховують наші вороги? Зв'язалися з країною, в якій у волонтерському русі беруть участь абсолютно усі – від найменших до найстарших». Це – дієвий патріотизм, і Олегу Ліцкевичу цього не зрозуміти, бо який може бути патріотизм у «западних русских» бульбофілів?

(6 вересня 2022 р. о 17:30)

«Битва» на Синій воді

Епіграф до цього розділу настільки очевидний, що навіть незручно про нього нагадувати: «Знает ли этот молодой человек, что пять губернаторов до него пали жертвой желания замостить базарную площадь?»

Однак виявилось, що О. Л. цієї істини не знає, і вирішив узяти участь у цій міфічній «битві» – на тому боці Синьої Води, де битва була.

Починає О. Л. з цілком слушного твердження:

Текстологічна залежність «Повісті про Поділля» (ППЗ) від Рогозького літописця не може бути доведена (с. 603 – 604).

Здавалось би, це мусило б насторожити автора – чи справді йдеться про ту саму подію? Але ні, не насторожило. Далі:

У ряді німецьких хронік [...] битва з татарами біля Синьої Води переплутана із Куликовською битвою 1380 р.; це з одного боку вказує, що німецькі хроністи знали про існування Синьої Води, розміщуючи її десь на південних окраїнах Русі в районі Дону, але мало що додає до наших знань про саму битву (с. 604).

Тут маємо одразу дві неправди. По-перше, нічого хроністи не переплутали. Я у своїй статті про Синю Воду не торкався цих німецьких записів, вважаючи, що вони не стосуються теми. Але Ярослав Пилипчук своєю псевдонауковою псевдо-«рецензією» змусив мене звернутися до неї [*Жарких М. І. Перемудрив, або Псевдонаукова псевдонаука.* – К.: 2017 р., дія 1 «Синя Вода»], і я переконався, що ніхто нічого не переплутав. І кожен сам міг би в цьому переконатись, якби подивився ті хроніки, на які посилається О. Л., або – хто тяжко лінивий – подивився б у мене.

По-друге, ніякі німецькі хроніки не знають нічого про південну окраїну Русі ніже про Дон – все це їм приписав О. Л., і все це помилково.

Далі в якості «джерел» О. Л. розглядає М. Стрийковського, слушно кваліфікуючи його оповідання як

характерну для Стрийковського каламутну суміш із добре відомих нам і переосмислених, подекуди до невпізнання, оповідних джерела та власних домислів (с. 606),

і Густинський літопис (с. 606 – 607).

На с. 607 – 609 О. Л. розглядає «проблему датування битви». При цьому непомітно до О. Л., але цілком очевидно для читача відбулась підміна предмету обговорення: замість дати **битви** О. Л. обговорює дату **запису Рогозького літописця**, в якому, до речі, ніякої «битви» нема (але О. Л. про це не знає).

На с. 609 – 613 О. Л. розглядає топонім «Синя Вода». Власне, не розглядає, а переповідає думки попередніх дослідників, і оскільки ці попередники переважно писали про ріку Синюху, то й О. Л. неявно приєднується до цієї точки зору (с. 613).

На с. 613 – 614 О. Л. стисло переповідає результати археологічних досліджень золотоординського містечка в [с. Торговиця](#) на Синюсі – так, неначе ці дослідження можуть щось сказати про «битву». Елементарне правило – польові битви не залишають по собі археологічних слідів – виявляється, не відоме коментаторам археологічних матеріалів.

В цілому ця частина книги – гарна студентська курсова робота, в якій досить ретельно пересказані висловлені в літературі погляди на «битву». Слава богу, нічого нового.

Далі О. Л. переходить до питання про границі Поділля (с. 614 – 624), про отаманів і баскаків (с. 625 – 627) і доходить до Білобережжя, котре він ототожнює із Білобережжям на Дніпрі біля Черкас [*Жарких М. І. Терехтемирів*. – К.: 2013 р., розділ «[Урочище Білобережжя](#)»]. Чому саме з цим, а не з якимось іншим Білобережжям, яких у східній Європі відомо чимало? – Ну, тому що Стрийковський предписав Ольгерду йти на Синю Воду через Канів і Черкаси.

З одного боку, О. Л. заперечує джерельне значення Стрийковського, а з другого боку, користується ним саме як джерелом.

І отак О. Л. доходить до статті М. Жарких «[Міфічна «битва на Синій Воді»](#)» (К.: 2017 р.), яку автор відкривав 9 лютого 2019 року. Відкривав, але не читав – ніякого сліду знайомства О. Л. із моєю аргументацією (а вона у статті, далєбі, є) з книги О. Л. не видно.

Натомість видно, що О. Л. відкривав (але не читав!) [рецензію Я. Пилипчука](#). Якби він справді читав оту недолугу псевдо-«рецензію», мабуть, посоромився би брати собі в союзники «науковця», котрий не вміє правильно назвати прізвище рецензованого ним автора і не потрапить написати слово Cambridge, не зробивши в ньому двох орфографічних помилок.

З другого боку, Я. Пилипчук сам не читав моєї статті (він так само не підозрює, що в ній є аргументація, котру власне треба критикувати), а О. Ліцкевич, можливо, сам не знає, як правильно писати слово Kемbridzh. Все може бути, і нічого не можна виключати, надто коли маєш справу із «западним русским» істориком.

Замість того щоб розглядати мою аргументацію, О. Л. пропонує свою побудову:

Віднесення повідомлення Rogozького літописця про Синю Воду до тверських подій навряд чи можливо з тієї причини, що в 6870 р. (тобто всього за рік до Синьоводської битви) Твер уклала мир з Литвою, причому з посольством до Литви їздив князь Михайло Олександрович, брат Уляни Олександрівни, дружини Ольгерда. Якщо волость Синя в 14 ст. існувала і була Тверською, то вона повинна була входити до складу Микулинського уділу (до якого вона примикала), який належав Михайлу Олександровичу, тому напасти на неї Литва не мала ніяких підстав. До того ж в 6871 р. у Литві гостювала мати Уляни та Михайла – тверська княгиня Анастасія, що також виключає ворожі дії між двома державами у той рік (с. 633 – 634).

Я навів цю довгу цитату, щоб показати, у який спосіб О. Л. спростовує мої погляди (точніше сказати – думає, що спростовує).

Михайло помирився із Ольгердом – хай буде так, але це нічому не заважає. Розглянемо аналогію, яка проявилась прямо в наші дні. Секретар Ради національної безпеки та оборони України Олексій Данілов [розповів](#) (22 серпня 2022 р.):

Пояснюю, чому для нас це був удар ножом у спину. За декілька днів до повномасштабного вторгнення [14 лютого] було **пряме спілкування** нашого міністра оборони з міністром оборони білорусі [віктором хреніним]. Він

гарантував, давав слово генерала, офіцера, що такого [загрози з території білорусі] не буде. Наступного дня [15 лютого] голова нашої прикордонної служби спілкувався зі своїм колегою також на цю тему, і той його теж запевнив на 100%, що наступу не буде. Взагалі у нашому розумінні ситуації дійсно не було уявлення саме про такий формат війни. Ми очікували, що може бути донецький, луганський напрям. Як варіант – харківський, але такої агресії, як 24 лютого, ми не очікували.

От і покладайся після цього на «мир» із «западними рускими»! Якщо це було можливо в 21 ст., то чому це було неможливим у 14 ст.? Чому Ольгерд, пактуючи з Михайлом, не міг собі думати: «Якщо буде вигідно тримати мир – буду тримати мир, а якщо буде вигідно напасти – нападу, а Михайло нехай собі думає, що в нас мир».

Микулинський уділ належав Михайлу? А з цього яка перешкода для походу Ольгерда? Якби Михайло запитав: «Навіщо ти, Ольгерд, напав на **мою** Синю воду?» – Ольгерд міг би відповісти: «А я думав, що вона **моя**». Карт Google тоді не існувало, як не існувало і самого Google, а без них як довідатись, де закінчується моє і починається чуже? Відносно докладні означення границь волостей з'являються в 16 ст., а до того їх не існувало. От Ржев на верхів'ї Волги – він чий був? Його захоплював кожен сусід, який мав до того силу, не журячись запитанням «це моє чи чуже». Чому до течії річки Синьої мало би бути інакше ставлення?

Далі, тверська княгиня гостювала в Литві, і це виключало ворожі дії **між державами**. Певно, що так, але ж повідомлення про похід Ольгерда і не містить ніяких вказівок на конфлікт **між державами**. Чи була битва військ Литви і Твері? – Ні, не було. Чи був який контакт між військами Литви і Твері (без битви)? – Ні, і контакту не було. Чи захопило литовське військо якесь тверське укріплення (**город**), чи хоча б облягало його, намагалось захопити? – Ні, не захопило ані не облягало, бо й укріплень на цій території не було ніяких. Чи полонило литовське військо якогось тверського урядовця, адміністратора (скажімо, боярина)? – Ні, не полонило, бо й тверських урядовців на цій території ми не знаємо. Чи розграбувало литовське військо якісь двори (фільварки) тверського князя, де мали б бути оті «тивуни ратайні» Руської Правди? – Ні, не розграбувало, бо про самі такі двори на цій території ми нічого не знаємо.

Хіба можна кваліфікувати дії литовців як спрямовані проти **держави**, проти Тверського князівства? Ну, приїжджав у цю землю раз на кілька років загін із Твері в полуддя, а тепер приїхав Ольгерд у те саме полуддя – так, як татари їздили в те саме полуддя на територію сучасної України в 15 – 17 ст. Нехай джерела, які описують ці події, не вживають терміну *полуддя* – суть справи від цього не змінюється.

Обороняти периферійні території, котрі начальник вважав «своїми», було неможливо, і якщо начальник почував себе ображеним отаким полуддям чужих на «своїй» території, він піднімав своє військо у полуддя на територію ворога – і тільки. В такому стилі велася війна Литви із Тевтонським орденом, і дуже рідко доходило до зударів двох ворожих армій. В даному конкретному випадку походу Ольгерда на Синю Воду ми не знаємо про похід тверичів на Литву у відповідь – виходить, що тверському князю не так-то дошкулили дії Ольгерда.

Тепер, полишивши непосильну для свого «западного русского» ума статтю Миколи Жарких, О. Л. переходить до осіб «трьох татарських князів» (с. 634 – 643). При цьому О. Л. старанно переповідає усі фантазії, висловлені в літературі з приводу цих міфічних «князів», одним фантазіям надає більшої ваги, іншим – меншої, але від жодної не відмовляється і своїх власних фантазії не висуває.

Не бракує тут і циклічної логіки: звідки видно, що князь Хаджи-бей існував? – З того, що біля сучасної Одеси колись-то була місцевість Хаджибей (у О. Л. вона непомітно переростає у «місто» – с. 639). А звідки ж ця місцевість отримала свою назву? – Та від князя Хаджибея, від кого ж іще!

У точно такий самий спосіб князь Кутлубуга виводиться із озера Катлабуг біля Ізмаїла, а назва озера – із імені Кутлубуги (с. 642); ну й реальність князя Дмитра виводиться із Митеревих Кешеней, а сама назва Митереві (а не якісь інакші) Кешені – від князя Дмитра (с. 635).

О. Л. не здатен зрозуміти, що всі зібрані попередніми дослідниками і переказані ним дані не стосуються ППЗ, котра потребує не просто якихось трьох татарських князів, котрі першими підвернулись під руку, а отчичів і дідичів Подільської землі. Ані самі зібрані з важкою бідною князі не володіли Поділлям, ані їх невідомі нам батьки не володіли Поділлям, ані ще більш невідомі нам діди не володіли Поділлям. Отакі з них отчичі й дідичі!

Визначальні недоліки синьо-водо-знавства О. Л.:

1, автоматично приймається, що всі звістки про «Синю воду» стосуються однієї події;

2, автоматично приймається, що ця подія мала місце на території України.

Тобто те, що треба було довести, вважається уже доведеним, самоочевидним і таким, що не потребує критичного розгляду. Так сказав Карамзін! – і крапка.

Ясно, що при такій абсолютній залежності від авторитетів – починаючи від Миколи Карамзіна і закінчуючи Ольгою Білецькою – О. Л. не зміг сказати на тему Синьої Води нічого нового і став, умовно кажучи, шостим губернатором, який згинув через бажання замостити базарну площу.

Мостити її треба було з іншого боку... З іншого? – А якого ж саме? Як не дивно, натяки містяться в тій самій книзі О. Л.:

ППЗ має **легендарний** характер тільки у своїй початковій частині, а при описі подій 80-х та 90-х років 14 ст., попри масу фактичних неточностей, набуває ділового, прагматичного забарвлення, яке виключає появу в тексті якихось літературних надлишків (с. 172).

Фактично на **легендах, переказах**, а можливо, частково й на авторських домислах базується уся початкова частина ППЗ – від самої битви біля Синьої Води (с. 230).

В повідомленні ППЗ про війну великого князя Ольгерда з татарськими князями можуть бути об'єднані події різних років і навіть десятиліть (с. 638).

... **Легендарний** та спрощений характер повідомлень ППЗ, принаймні щодо подій, які відбувались до 1394 року (с. 651).

Тобто О. Л. сам був дивився на початкову частину ППЗ як на легенду, і, здавалось би, міг розвинути цю думку хоча б так, як її розвинув я [*Жарких М. І.* Міфічна «битва на Синій Воді». – К.: 2017 р., розділ «[Повість про Подільську землю](#)»]. Спеціально для тих, хто не вміє, не любить, не хоче і не буде **читати** – там діаграма накреслена, котра демонструє мою ідею щодо походження міфу.

Мабуть, «западная русская» корона не упала би із «западной русской» голови О. Л., якби він на цю діаграму поглянув – але ні, не поглянув (я ж говорив, що О. Л. ані не відкривав моєї статті. От і доказ маєте).

Міг би розвинути, але не розвинув – значить, не міг. «Якби він міг піднять до неба писок...»

Воєнно-ліричний відступ № 7

Всі нормальні країни відгороджуються від «западної русской» Гнило-Картопляної Орди стінами на кордонах. Польща закінчила будувати таку стіну уже кілька місяців тому, а тепер пишуть, що й Литва закінчила таку стіну на своєму кордоні, і «западные русские» (білоруси в цивільному) уже навіть робили спроби її пробити.

Виникає запитання – чому ж Україна не будує таку стіну?

З висоти мого дивана мені здається: через те, що Польща і Литва посилюють **охорону** свого кордону, а ми в умовах війни з Ордою змушені дбати про **оборону** нашого кордону.

Стіна як засіб охорони – це перш за все протидія нелегальній міграції. Ці нелегальні мігранти переважно не мають зброї та спеціальних засобів форсування перешкод, та й відповідних навичок (ну, за винятком «западних русских» в цивільному, котрі все це мають). Також стіна перешкоджує групам контрабандистів, озброєних хіба що пістолетами, котрі вибираються у цивілізований світ красти там унітази.

Проти війська, котре застосовує авіацію, танки, артилерію і ракети, стіна не допоможе, і Збройні сили України про це знають, і вживають своїх заходів. Яких саме – я не знаю і знати не можу, але 50 з гаком тисяч убитих ординців (пушкіністів та лермонтоїдів) показують, що ці заходи – ефективні.

Стіна на нашому кордоні може навіть перешкоджати – колись-то доведеться перейти в наступ проти Картопляної Орди, і для цього розбирати частини стіни. Навіщо показувати бульбо-філам, де ми збираємось наступати?

Наступати можна по-різному, і я зовсім не думаю, що в Мінську колись побачать нашу бригаду імені Чорних запорожців чи бригаду імені князя Острозького. А от полк імені Калиновського – можуть побачити.

Одразу скажу – в успіх «визвольної місії» цього полка я нітрохи не вірю. В те, що він пройде територією Бульбо-Орди без жодного пострілу – вірю. І в те, що картопляники будуть вітати його вступ до Мінська – теж вірю. І в те, що на порозі президенського (фюрерського?) палацу їх **радісно** зустріне Лукашенко і вітатиме як визволителів – знову вірю. І в те, що Лукашенко виставить на стіл цілий чемодан документів, з яких буде очевидно, що він все життя боровся проти лукашенківської диктатури – так само вірю. І в те, що бульбо-фюрер за прикладом старорежимного князя Мстислава Мстиславича говоритиме: «Коли я хотів жити з вами в мирі, то лихі «западные русские» бояри мені не давали» – і в це вірю.

Тільки ніякою мірою я не вірю в те, що оці «западные русские» «раби, підніжки, грязь Москви» заслуговують на визволення. За визначенням, визволити можна того, хто сам

прагне волі і показує на ділі це прагнення, тільки потребує якоїсь допомоги. «Западные русские» раби є рабами до мізку костей, рабами в своїй своїй суті, і побачать у визволителях нових панів, нових окупантів. Якщо ланцюгового собаку спустити з ланцюга – хіба від того він перестане бути собакою?

Хіба ревуть «западные русские» воли, як їх «западные русские» ясла повні? – не ревуть, відповідь більш ніж очевидна. Як же можна їх «звільнити»? І хто буде той ворог «западного русского» народу, який віджене оцих волів від повних ясел і скаже їм: «Тепер ви, яко вільні, повинні самі собі добувати їжу»?

Інтелігенція, котра скрізь по світу була і є провідником кожного народу в його національно-визвольній боротьбі, зрадила білоруський народ, перевзулася у все «западное русское» і пішла на хавтури до Москви. А Москва не дуже-то й зрадила новим «рабам і підніжкам», бо від них за версту смердить гнилою картоплею.

Й аби два рази не вставати: у справу нео-власовців, усіх отих легіонів «Свободная Россия», я вірю ще менше, ніж у «визволення» Картопляної Орди. Хіба зараз Росія не «свободна», хіба вона окупована військами іншої країни, як Гнило-Картопляна сатрапія? Про «свободу» від чого йдеться? Якщо про свободу від моральних норм, то Росія й така, як є, настільки «свободна» від них, що навіть аж занадто її, отакої «свободи».

Можна змінити правителя країни, можна (важче) перемінити форму правління, але не можна перемінити народ, не можна розігнати усю оцю «западную русскую» (ну, і просто «русскую») наволоч і набрати десь новий народ, нове населення.

Тому максимальний успіх полка імені Калиновського може полягати в наступному: розглянувши чемодан документів Лукашенка, призначити його заступником голови того самого колгоспу, з якого він вирушив завойовувати світ. А самим зайняти місця більших і менших фюрерів і правити далі за допомогою того самого Комітету державної безпеки, за допомогою якого правив Лука.

І тоді можна буде збудувати стіну на кордоні України з Білорусією, щоб відбити охоту у Луки ходити в Україну красти унітази.

(10 вересня 2022 р. о 9:40)

Висновки

Ну от, вийшла у мене рецензія у стилі потоку свідомості. Академічні вчені так не пишуть, але мені про це байдуже. Я жодною мірою не є «академічним», та й у «вчені» не пхаюсь. Пишу те, що думаю і що вважаю за потрібне. І для тих авторів, про яких я пишу, це – надзвичайно рідкісний випадок, коли вони мають справжнього читача і можуть дізнатись дещо про свої твори. А я не можу «войну перенести в пространство», я мушу що дві години дивитись новини, надто зараз, коли розвивається наш наступ на Харківщині. Ось прийшла вість про звільнення Куп'янська (10 вересня 2022 р. об 11:07)!

Більше за все мені хотілося б зробити простий і однозначний висновок:

Пропади ты, злой урод,
И дурацкий твой народ,
Как земля ещё вас носит
И к ответу не попросит?

Хотілося написати, що книга Ліцкевича така ж нікчемна, як і вся «западная русская» гілка гнило-картопляного народу.

Але це було би перебільшенням і тому – неправдою, І я так не говорю.

Отже, **що є позитивного** у розглянутій книзі:

1, найважливішим досягненням є нова методика дослідження оповідних джерел, котра полягає у поділі оповідання на епізоди з подальшим оцінюванням ступеня вірогідності кожного епізоду. Це надає джерелознавству напів-кількісного характеру і безумовно є значним кроком вперед.

2, ця нова методика застосована до значних за розміром текстів і показала свою практичну придатність.

3, для всіх розглянутих епізодів зібрано значний матеріал з інших джерел, що дає дуже добрий матеріал для подальших студій та перевірки побудов і припущень О. Л.

Недоліки книги також дуже значні.

1, в текстології панує шахматовщина, тобто співпадіння **одного слова** вважається ознакою зв'язку і навіть залежності текстів.

2, сліпа віра у пізні фантазії 16 – 18 ст. Попри формальні «критичні зауваження», що ці тексти є пізніми вигадками, дані з них розглядаються як джерельні свідчення.

3, така сама сліпа віра в історіографічні авторитети, виклад поглядів яких займає мало не половину книги. О. Л. дуже добре знає історіографію кожного заторкнутого питання, і це йде йому на шкоду. Замість того щоб дивитись на події прямо – так, як вони представлені у джерелах – він постійно запускається в непотрібні історіографічні огляди, і його власна думка просто не може пробитись через масу вже написаного.

4, генезис ранніх історичних творів ВКЛ подано у книзі помилково. О. Л. вірить, що найранішим текстом був Віт2Л, тоді як насправді це – скорочення «Повісті про Вітовта».

Окремо мушу спинитись на **антинауковому характері** книги Ліцкевича.

Із числа історіографічних авторитетів, перед якими постійно б'є поклони О. Л., чомусь випала моя книга «Дві традиції літописання Великого князівства

Литовського», опублікована в 2016 році, за три роки до книги О. Л. Отже, автор мав змогу врахувати її в своїй роботі.

Охоче вірю, що не все в моїй книзі бездоганно, але правило науки вимагає від автора, який пише пізніше, розглянути попередні роботи і подати їх критику, якщо для неї знайдеться предмет. Тим більше, що йдеться не просто про одну із ряду статей, а таки про монографію на 467 сторінок. Будь-що-будь такі монографії на відносно вузьку тему з'являються не щодня.

Чому Ліцкевич не зробив так? Чи тому, що він не здатен зрозуміти мою аргументацію? Чи тому, що мої слова настільки переконливі, що він не здатен нічого заперечити? Чи просто тому, що він вважає літописи ВКЛ своєю монополією і просто не допускає, що хтось іще може писати на **його** тему?

Ліцкевич не тільки не дав критики моїх поглядів, але навіть не згадав про мої роботу у своїй книзі, і за всі шість років, які минули від 2016 р., не спромігся відгукнутись на мою монографію рецензією.

Скільки би ни резать ветчину –

Надо ж отвечать в конце концов.

Остаточно: ігнорування монографій по темі – це антинауковий підхід, і я можу привітати Олега Ліцкевича зі ступенем доктора анти-наук. Диплом на 900 з гаком сторінках віддрукований видавництвом Дмитра Буланіна у Петербурзі.

Книга Ліцкевича, хоча й не містить ніяких кардинальних відкриттів, все ж таки однозначно буде корисною всім, хто досліджує та / або використовує літописання Великого князівства Литовського. Не треба слідувати прикладу Ліцкевича та ігнорувати її. Ну, а недоліки... Ну в кого ж їх не буває...